

УДК 341.1

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2024.03.102>

КЛАСИФІКАЦІЯ МІЖНАРОДНИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ТА ЇХ РОЛЬ В СУЧАСНОМУ СВІТІ

Кібець Д.В.,

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
ORCID: 0000-0003-4823-4546

Головатенко М.Ю.,

аспірантка кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства,
старший викладач кафедри міжнародного права
та порівняльного правознавства
факультету міжнародних відносин
Національного авіаційного університету
ORCID: 0000-0002-6958-4767

Кібець Д.В., Головатенко М.Ю. Класифікація міжнародних організацій та їх роль в сучасному світі.

Міжнародні організації в сучасному світі відіграють важливу роль у забезпеченні співпраці між державами, розвитку глобальних стратегій та вирішенні міжнародних проблем. Класифікація різних міжнародних організацій за категоріями з метою їх систематичного вивчення не здійснюється на основі апріорних загальноприйнятих критеріїв. Таким чином, жодна з існуючих класифікацій міжнародних організацій, навіть якщо вони задовольняють значну частину диференційованих дослідницьких потреб, не може розглядатися як заснована на кодифікованих критеріях.

Відносна типологія всіх міжнародних організацій має наслідком їх класифікацію, іноді на основі критеріїв, що обслуговують конкретні теоретичні потреби певного дослідження. Хоча цей випадок тут не зустрічається, слід зазначити, що наступні відмінності міжнародних організацій відповідають, головним чином, вимогам дослідження правової проблематики явища.

Міжнародні організації можуть бути класифіковані за різними критеріями, такими як цільові орієнтації, структура, спосіб участі держав та інші. Одним з ключових критеріїв є функціональна спрямованість. Так, існують політичні, економічні, соціальні, гуманітарні та військові організації, кожна з яких має свої специфічні завдання та функції.

Деякі організації базуються на принципі суверенітету, де кожна держава має право на самостійне рішення про участь у діяльності організації.

У світлі глобалізації та зростаючої складності міжнародних відносин, розуміння класифікації міжнародних організацій стає надзвичайно важливим для вирішення глобальних проблем та забезпечення мирного співіснування на міжнародній арені. Вивчення їх функцій, структур та механізмів участі допомагає країнам та організаціям ефективніше співпрацювати та вирішувати важливі питання світового масштабу.

Роль міжнародних організацій у сучасному світі не може переоцінюватися. Вони сприяють співпраці між державами, розв'язанню міжнародних конфліктів, здійсненню гуманітарної допомоги, розвитку економіки та здійсненню спільних стратегій з питань збереження навколишнього середовища. Міжнародні організації виступають у ролі посередників та координаторів у вирішенні найважливіших глобальних проблем, забезпечуючи стабільність та прогрес у міжнародних відносинах.

Ключові слова: міжнародні організації, універсальні організації, регіональні організації, міжнародна співпраця, членство.

Kibets D.V., Holovatenko M.Yu. Classification of international organizations and their role in the modern world.

International organizations in the modern world play an important role in ensuring cooperation between states, developing global strategies and solving international problems. Classification of various international organizations into categories for the purpose of their systematic study is not based on a priori generally accepted criteria. Thus, none of the existing classifications of international

organizations, even if they satisfy a significant part of differentiated research needs, can be considered as based on codified criteria.

The relative typology of all international organizations entails their classification, sometimes based on criteria that serve the specific theoretical needs of a particular study. Although this is not the case here, it should be noted that the following distinctions of international organizations are mainly relevant to the study of the legal aspects of the phenomenon.

International organizations can be classified according to various criteria, such as target orientation, structure, method of participation of states and others. One of the key criteria is functional orientation. Thus, there are political, economic, social, humanitarian and military organizations, each of which has its own specific tasks and functions.

Some organizations are based on the principle of sovereignty, where each state has the right to make an independent decision on participation in the organization's activities.

In the light of globalization and the growing complexity of international relations, understanding the classification of international organizations is becoming extremely important for solving global problems and ensuring peaceful coexistence in the international arena. Studying their functions, structures, and participation mechanisms helps countries and organizations to cooperate more effectively and solve important global issues.

The role of international organizations in the modern world cannot be overestimated. They facilitate cooperation between states, resolve international conflicts, provide humanitarian aid, develop economies, and implement joint strategies for environmental protection. International organizations act as mediators and coordinators in solving major global problems, ensuring stability and progress in international relations.

Key words: international organizations, universal organizations, regional organizations, international cooperation, membership.

Постановка проблеми. Проблеми типології міжнародних організацій передбачає аналіз різноманітності та складності цього поля як предмету дослідження. Однією з ключових проблем є неоднозначність критеріїв класифікації та обмеженість існуючих підходів до визначення типів міжнародних організацій. Дослідники не прийшли до остаточного консенсусу щодо універсальних критеріїв поділу міжнародних організацій на конкретні типи, що ускладнює розуміння та аналіз функціонування цих організацій.

Іншою проблемою є поява нових типів міжнародних організацій та еволюція існуючих. З виникненням нових викликів та проблем у світовій

політиці та економіці з'являються нові форми міжнародного співробітництва та організаційних структур, які можуть не відповідати традиційним класифікаціям. Це може призвести до необхідності постійного оновлення та адаптації типологічних підходів до вивчення міжнародних організацій.

Стан опрацювання цієї проблематики щодо аналізу типології міжнародних організацій в сучасному світі, були досліджені багатьма науковцями. До них належать: С. Карпенко, А. Токвіля, Дж. Поула, І. Герчиков та інші.

Виклад основного матеріалу. Міжнародні організації, які об'єднують країни з різних частин світу для спільного вирішення глобальних проблем, стали необхідною складовою сучасної міжнародної системи. Розуміння їхньої класифікації є ключем до ефективного аналізу та управління світовими відносинами.

Виходячи з критерію географічного простору та складу, організації поділяються на: а) універсальні, та б) регіональні.

Універсальна організація, включають всі держави міжнародного співтовариства, проти яких вона розвиває свою діяльність. Однак жодній організації, ні в минулому, ні навіть сьогодні, не вдалося стати глобальною в зазначеному вище сенсі, тобто участі в ній усіх держав. Під терміном універсальна організація мається на увазі, така організація, яка діє на глобальному рівні і здатна включати всі держави як членів.

Статути організацій, що прагнуть до глобалізації, які стосуються прийому нових членів, передбачають мінімальну кількість умов для набуття членства. Таким чином, універсальні організації є більш-менш відкритими в тому сенсі, що будь-яка держава, яка виконує певні умови, може до них приєднатися. Іноді, однак, наявність дискреційних повноважень держав-членів або певних органів під час перевірки відповідних умов перешкоджає автоматичному прийому держави в організацію. Універсальність міжнародної організації є змінною характеристикою, враховуючи, що навіть якщо вона досягнута в повному обсязі, вона може припинити своє існування внаслідок виходу одного чи кількох її членів або створення нових держав, які не мають на меті стати його членами.

Існуючі політичні антагонізми, економічна нерівність і культурні відмінності між державами мають неоднорідний склад світових організацій. Ця внутрішня неоднорідність є стримуючим фактором у наданні державами-членами організації важливих повноважень, які не довіряють їй через можливість служити інтересам конкуруючих держав через її діяльність.

Регіональні організації – це організації, що складаються з держав, пов'язані між собою спільними інтересами, спільними проблемами

або, іноді, почуттям спільної небезпеки перед зовнішньою загрозою і мають, як правило, тісну спорідненість політичних і економічних систем і спільність культурних цінностей, які належать одному географічному району. Термін «регіональна організація» охоплює широку категорію суб'єктів, які суттєво відрізняються за складом, предметом діяльності та повноваженнями. Таким чином, регіональна організація може складатися з невеликої групи країн або всіх держав континенту, мати загальну компетенцію або мати обмежені повноваження [1].

Спільне географічне походження держав-членів, хоча воно є характерною рисою регіональної організації, яка зобов'язана їй своєю назвою, не обов'язково є вирішальним критерієм. Регіон рідко визначається виключно географічним критерієм. Певні первинні регіональні цінності, такі як панарабізм, Європейський Союз, атлантичні альянси призводять до створення форми регіональної свідомості, яка охоплює географічні рамки імперії та іноді може виходити за межі міжконтинентального характеру. У зв'язку з цим Шермерс зауважує, що термін «регіональна організація», незважаючи на ризик недійсності, також може бути поширений на організації, що не складаються з держав однієї географічної території, які виявляються іншими, ніж основні характеристики регіональної організації. Отже, згідно з цією точкою зору, до категорії регіональних організацій можна було б віднести О.О.С.А, серед членів якої Японія, США та Франція або НАТО, серед яких беруть участь Канада, Норвегія та Туреччина. І навпаки, вигнання Куби з Організм американських держав, коли було змінено політичну систему цієї країни, доводять, що склад регіональних організацій визначають інші, крім географічних зв'язків. Однак у загальних рисах слід визнати, що географічно сусідні країни за певних умов є найбільш підходящими партнерами для проєкту організованої регіональної співпраці, незважаючи на те, що деякі держави на відстані кількох сотень чи тисяч миль мають більше спільних інтересів.

Діяльність регіональних організацій часто перебуває у прямому зв'язку, стосовно певної території, з діяльністю та цілями інших нерегіональних організацій. На цих відносинах базуються зв'язки між регіональними організаціями та організаціями, що діють без географічних обмежень. Стаття 52 (пункт 1) Статуту ООН 1994 року визнає існування регіональних угод або організацій. Через інші положення Статуту визнає форми і методи координації діяльності ООН, а також регіональних організацій чи асоціацій для мирного вирішення міжнародних спорів місцевого характеру (ст. 52, п. 2, 3) або для застосування примусових заходів (ст. 53 і 54) [2].

Феномен адміністративної децентралізації, який спостерігається в деяких організаціях, змушує розрізняти регіональні організації та регіональні органи міжнародних організацій. Для більш ефективного виконання своїх цілей деякі організації переходять до створення регіональних представництв або до створення спеціалізованих органів на регіональному рівні для вирішення місцевих проблем [3].

Таким чином, Міжнародна організація цивільної авіації, а також інші спеціалізовані організації прийняли метод адміністративної децентралізації. Найбільше уваги зараз заслуговує явище створення органів на регіональній основі, таких як різні регіональні комісії ООН, які залежать від Економічної та Соціальної Ради. Цих комісій, роль яких постійно розширюється, є чотири: Економічна комісія для Європи (ECE), що базується в Женеві і залишається єдиною економічною структурою, в рамках якої співпрацюють усі європейські держави, як Заходу, так і Сходу; Економічна комісія для Азії та Далекого Сходу (ECAFE) зі штаб-квартирою в Бангкоку; Економічна комісія для Латинської Америки (ECLA), одна з яких знаходиться в Сантьяго, та Економічна комісія для Африки (ECA), одна з яких знаходиться в Антібі. Регіональні економічні комісари є міжурядовими органами, що складаються з представників штатів регіону, а іноді і держав за його межами.

Категорія регіональних або субрегіональних організацій включає Організацію американських держав (OAS), або Латиноамериканську асоціацію вільної торгівлі (LAFTA), Організацію держав Центральної Америки (OCAS або ODECA).

Центральноамериканський спільний ринок, Організація Андського пакту, Карибська асоціація вільної торгівлі (CARIFTA), які діють на американському просторі. У Європі найважливішими регіональними організаціями є Рада Європи (CE), Західноєвропейський Союз (WEU), Європейське об'єднання вугілля та сталі (CECA), Європейське економічне співтовариство (CEE), Європейське співтовариство з атомної енергії (CEEА). Європейська асоціація вільної торгівлі (ЕАВТ), Економічний союз Бенілюксу, Організація Варшавського договору та Рада економічної взаємодопомоги (COMEC ECON) Серед регіональних організацій Африки та Азії можна відзначити Лігу арабських держав (LAD), Організація африканської єдності (ОАЄ), Спільна організація Африки та Західноафриканського економічного співтовариства Мадагаскару (ОСАМ), Економіка (СЕАО), Митного та економічного союзу Центральної Африки (UDEAC) або Східноафриканського співтовариства (ЕАС) та Азіатського банку розвитку через їх внутрішню однорідність регіональні організації вони демонструють найбільшу динаміку і ефективність по

відношенню до глобальних організацій. Однак вони, будучи в багатьох випадках вираженням взаємного суперництва, часто мають наслідком розширення політичних розривів міжнародної спільноти та послаблення тенденції міжнародної організації до глобалізації. Це особливо стосується випадків, коли велика держава є центральною віссю регіональних організацій, навколо якої рухаються інші держави-члени.

Визначають також класифікацію міжнародних організацій за їх об'єктом, яка є більш складною. За принципом вони поділяються на: а) загальні та б) спеціалізовані.

Організації загального призначення – це організації, які розвивають діяльність у межах загального кола інтересів держав, які їх складають. У сфері об'єктивних цілей випадає загальний характер організації, тобто сукупність мирних відносин держав-членів, вирішення міжнародних суперечок і їхня загальна діяльність у всіх сферах міжнародного життя. Цим умовам відповідає лише Організація ООН, цілями якої є будь-яка діяльність її членів. Однак із застереженням щодо географічного обмеження юрисдикції загальних організацій можна було б включити Організацію американських держав, а також Організацію держав Центральної Америки. Видається, що Рада Європи має загальний характер у межах своєї географічної сфери компетенції.

Організації зі спеціалізованою метою поділяються на: а) політичні, б) соціально-гуманітарні, г) технічні д) культурно-науковий і е) військовий. Слід, однак, зазначити, що через взаємозалежність різноманітних видів діяльності держави та існуючих різноманітних форм міждержавного співробітництва, наведені вище відмінності відповідають лише емпіричним критеріям і спрямовані на визначення основної спрямованості відповідних організацій.

Політичні організації – це організації, які спрямовані на координацію та гармонізацію політичної поведінки своїх членів щодо третіх країн і на прийняття єдиної політичної лінії при вирішенні міжнародних проблем, що становлять спільний інтерес. Передумова існування третіх країн означає, що політична організація не може мати екуменічного характеру. В останній період існування міжнародної організації Західноєвропейський Союз мав помітний політичний характер, який був перейменований на Західноєвропейський Союз після приєднання Федеративної Німеччини та Італії за Паризькими протоколами від 23 жовтня 1954 року, і прагне до ширшого та більш диверсифікованого цілей [4].

Економічні організації – це ті, які прагнуть до співпраці між своїми членами для досягнення економічних цілей або спеціальної співпраці для успішних цілей, включаючи розвиток економічної діяльності держав-членів, розширення торгівлі та

обміну, усунення всіх видів бар'єрів, страхування монетарної стабільності та прийняття спільної політики в різних секторах економіки. Спеціальні цілі стосуються або певних основних продуктів (вугілля, галіп, бавовна тощо), або певної технічної сторони економіки (митниця, банківська справа, фінанси).

Виходячи з наведених вище відмінностей, Організація економічного співробітництва та розвитку (ОЕСР), Європейське економічне співтовариство, СЕВ або Латиноамериканська спілка вільної торгівлі включені до економічних організацій загального характеру Східної Африки. До економічних організацій спеціального характеру належать, серед інших, Європейське співтовариство вугілля та сталі, Міжнародний валютний фонд (МВФ), Міжнародний банк реконструкції та розвитку (МБРР), Міжнародна фінансова корпорація (IFC)²⁷ Міжнародний розвиток Асоціація (IDA) та нещодавно заснована Всесвітня туристична організація (ВТО). Ця категорія також включає велику кількість різноманітних органів (комісії, ради, групи, відомства), створені міжнародними угодами з метою дослідження ринку певного товару, збору та публікації статистичних та інших даних, контролю за цінами або введення спеціальних заходів до урядів. Такими органами є Організація країн-експортерів нафти (ОПЕК), Міжнародна рада з олова (ІТС), Міжнародна рада з кави (ІСС), Міжнародний консультативний комітет з бавовни (ІСАС), Міжнародна дослідницька група з каучуку (ІРСС), Міжнародний винний офіс (ІВО) тощо.

Організаціями соціального та гуманітарного характеру є організації, метою яких є забезпечення фізичного благополуччя та моральної гідності особи, а також захист прав людини та основних свобод.

До реалізації соціальних і гуманітарних цілей прагнуть практично всі міжнародні організації широкого профілю. Діяльність ООН, Організації американських держав і Ради Європи в соціально-гуманітарній сфері в даному випадку свідчить про важливість, яку ці організації надають певним людським цінностям. Основну роль у вищезгаданій сфері відіграють дві спеціалізовані організації ООН, Міжнародна організація праці (МОП) та Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ), а також Панамериканська організація охорони здоров'я (ПАОЗ) [4].

Таким чином, Продовольча та сільськогосподарська організація (FAO) і, зокрема, Міжурядова рада з європейської міграції (ICEM) виконують загальну соціальну мету. Крім того, у минулому вони розвинули гуманістичну підтримку, яка була розпущена в 1947 році. Європейське об'єднання вугілля та сталі та Європейське співтовариство економіки та спільноти переслідують соціальні цілі загального характеру. Нарешті, деякі міжнародні організації, що діють на території Аме-

рики та пов'язані з Організацією американських держав спеціальними договірними зв'язками, розвивають соціальну та гуманітарну діяльність, наприклад Міжамериканський інститут сільськогосподарських наук та Міжамериканський Інститут сільськогосподарських наук.

Технічні організації – це організації, які мають за мету спеціальний адміністративно-правові, технічні чи навіть наукові, або використання яких у певних сферах людської діяльності, від захисту правових інтересів і прав на комунікації та транспорт, має корисні результати для держав-учасниць.

Категорія технічних організацій включає Всесвітній поштовий союз (UPU), Міжнародний союз електрозв'язку (ITU), Всесвітню метеорологічну організацію (WMO) та організації, що діють у сфері транспорту, технічний характер яких часто переважає над економікою, такі як Міжнародна організація цивільної авіації (ICAO) та Міжурядова морська консультативна Організація (IMCO). Ця категорія також включає ряд міжнародних організацій, таких як Міжнародний союз з охорони промислової власності, Міжнародний союз з охорони філологічних і художніх творів, Міжнародний патентний інститут, Центральне бюро міжнародних патентів повітряного транспорту та Європейська конференція міністрів транспорту (ЄКМТ).

Культурні та наукові організації – це організації, які прагнуть досягнення загальнокультурних цілей, підвищення культурного рівня, сприяння науковим дослідженням і розвитку освітніх систем.

Найважливішою з організацій цієї категорії є Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО). «Іншими науковими організаціями є Міжнародне агентство з атомної енергії (МАГАТЕ), Європейське співтовариство з атомної енергії (СЕЕА), Європейська організація ядерних досліджень (CERN)⁴⁵, Європейське агентство розвитку космічних кораблів (ELDO) та Європейська організація космічних досліджень. Організація (ESRO) Ця категорія включає певні міжнародні органи, такі як Європейське агентство з ядерної енергії (ЕНЕА), Міжнародна гідрографічна організація (IHO), Міжнародне Бюро метрології та станцій (BIRM), Міжнародна рада з вивчення моря (ICES) і Міжнародна комісія з наукового дослідження Середземного моря (CIESM) [5].

Військові організації – це організації, метою яких є спільний захист їхніх членів від третіх країн. Ця особлива форма організації, як і в більшості випадків, є інституціоналізацією старої форми військового альянсу шляхом створення постійних органів і відповідних техніко-військових механізмів. Зважаючи на загальні вимоги до сучасних систем захисту та всеосяжний характер ядерної війни, військові організації розвивають паралельну діяльність у політичній, економічній та соціальній сферах, а також у сфері зв'язку та транспорту.

На Заході найважливішою організацією цієї категорії є Організація Північноатлантичного договору (НАТО), яка охоплює обидва узбережжя Атлантики, простягаючись до внутрішньої частини Азії. До цієї категорії також входять Організація Центрального Договору (CENTO) на Близькому Сході, Організація Договору Південно-Східної Азії (SEATO) та Рада ANZUS50, яка доповнює оборонний периметр Заходу. Слід, однак, зазначити, що через дуже обмежений ступінь інституціоналізації цих трьох останніх утворень, вони радше є міжнародними об'єднаннями держав або міжурядовими організаціями. Територія коаліції соціалістичних держав у військовому відношенні охоплена Організацією Варшавського договору, яка є стратегічною протиположністю НАТО [5].

Висновки. Класифікація міжнародних організацій є важливим інструментом для розуміння та аналізу міжнародних відносин. Розгляд різних типів організацій за їх функціями, структурою та механізмами участі дозволяє краще зрозуміти їхню роль у розв'язанні глобальних проблем та сприяє ефективній співпраці між державами та міжнародними акторами.

Також варто підкреслити, що вивчення типології міжнародних організацій допомагає визначити тенденції їхнього розвитку та адаптації до змін у світовому політичному, економічному та соціальному середовищі. Це є ключовим для розробки ефективних стратегій співпраці та вирішення актуальних проблем сучасності.

Отже, розуміння та аналіз різновидів міжнародних організацій має велике значення для сучасного світу, де глобальні виклики та завдання вимагають спільних зусиль та координації дій між державами та міжнародними організаціями.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Діяльність Міжнародної організації праці : навч. посіб. Нац. ун-т цивіл. захисту України. Харків : ХНАДУ, 2015. 184 с.
2. Статут ООН URL: https://unic.un.org/aroundworld/unics/common/documents/publications/uncharter/UN%20Charter_Ukrainian.pdf
3. Міжнародні організації: навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2007. 440 с.
4. Alvarez JE. International Organizations: Then and Now. *American Journal of International Law*. 2006;100(2):324-347.
5. Abbott, K. W., & Snidal, D. (1998). Why States Act through Formal International Organizations. *Journal of Conflict Resolution*, 42(1), 3-32.
6. Handbook of International Relations / Carlsnaes, Walter; Simmons, Beth A.; Risse, Thomas - London : SAGE Publications Ltd, 2012. – 904 p.